

Кхетора каьхат (пояснительная записка)

Таханарча школан хьалхашка латт доккхий декхараш. Керттерча даькъе уж да хьалкхувш йоагIа тIехье эздел долаш, гIулакхаца, нахаца товш, Iимерза, ший моттиг дIалаца ховш, Даьхе а, къам а, дезал а лоархIаш, шийна хьалхашка латта декхараш кхетадеш, цу хьабкъахьа къахьегаш, дийша, Iилман лардаш Iомаь, вахаре царех пайда эца ховш хьалкхейр.

Вахар дегIадоагIа Iилма, техника, культура дегIадарца. Царга хьежжа хила беа дешархошта тахан беш бола хьехам. Школашка вахарцара бувзам чIоагIбаро дIадех хьехархошкара дешархой теркам тIабахийта дезар – дукхагIа долча даькъе шоашка уйла яйтар, Iилман лардаш тошкаш болх байтар, Iомадаьчох вахаре пайда эца ховргдолаш.

Наьна мотт Iомабар, грамматика хар боккха лоархIам болаш да дешархой кхетам дегIабоалабара, хIана аьлча, мотт Iомабарца кхетаю мета хозал, из бIаьхий хилар, кхыча къамий мотт а дикагIа кхетабу бераша, цар культура йовза а новкъостал ду. Дешархошта дIахьехар хила деза уж кхетаргболаш, цIенача, аттача меттала, Iомадаьчох ма хулла дукхагIа дукхагIа пайда эца йиш хургйолаш. Цудухьа наьна мотт хьехачо керттердар хьакьоададеш, цунна теркам тIабохийташ, грамматически бокьонаш вIаши юсташ бе беа ший болх.

Наьна метта урокаш тIа дешархоша гIалгIай метта грамматически лардаш Iомаю, къамаьл шаьрдара балхаш а ду.

Дешархой къамаьла культура лакхьари Iомадаьчун навькаш дегIайоалаяри хила деза хIара урока. Из болх дIахьо тайп-тайпара упражненеш кхоачашьярца. Упражненеша новкъостал ду Iомаь бокьонаш чIоагIье, орфографически а пунктуационни говзал чIоагIье, грамматически материал дикагIа кхетае а, йоазонца цунах пайда эца а.

Говзамеча йоазонех пайда эцаш, дувзаденна къамаьл шаьрдеш дешархой теркам тIабахийта беа хьехархочо сочиненеш, изложенеш язьяра,говзамеча текста тошкам бе Iомабара.

Тайп-тайпарча дошлоргех пайда эца Iомаде деза хьехархочо бераш, шоаш бувцаш бола мотт бIаьхий, ира, говза, хоза бувцаргболаш, къамаьл деча хана а йоазув деш а гIалаташ дергдоацаш. ХIара уроках, кердачох хоам беш, хьалха Iомадаьр дагалувцийта деза дешархошка, кердачун хьалха Iомадаьчунца бувзам а беш.

ХIара классе шу дIадолалуш а шу чакхдоалаш а хьалха Iомадаьр кердаккха деза дешархошца, программаца белгалбаьккха дувзаденна къамаьл шаьрдара болх бизза дIабахьа беа.

Глалгай мотт хъехара ггулакх доаггача тайпара хъехархочо дгахьой, дешархошта шоай наьна мотт безалургба, шоаш томабеча кхыча къамий метай бокьонаш йовза атта хургда.

Метанпредметни

Регулятивни УУД

- Хъехархочунца дешара тIадуллар оттаде, урока лерхIамга хъежжа. Деша дешара лерхIамашика хъежжа.
- Массанеца цхьана урока план оттае ха, произведени чулоацам хъабувцара план оттае ха. Планага хъежжа беш бола болх тахкар, баьча балха корта бар, мах бар, иштта кхыча дешархой балха мах бар.
- ЗIамигача тоабаца е шинне цхьана болх беш, кердача темах ховр а, де ховр а хъакьоастадар. Урок йодаш беча балхах раьза хилар е ца хилар дIаяздар, лакхача говзала тIакхуви хилар хъахьокхар.
- Ше баьча балха раьза хилар е ца хилар дешархочо ший лоIамагIа хъаалар, урока карах ца доалача хIама теркам бар, из тоадара болх бе лерхIам дагалацар.

Познавательни УУД.

- Текста тохкам бе ха, хъехархочо хаттарашица новкъостал а деш. Деша къайла маIан ха, из тахка.
- Произведенеш шоайла йиста, вIашикаоттае, юкьарадар а тарадоацар а хъаоалаш.

-Дийшачун дакъа диста мукъама е илли дакъаца, е суртаца, е кицаца

Произведени турпалхочо дечун бахъан тахкар. Шийна хетачун, ше яхачун доагIа масалаш доаладе, даьржа дувзадenna къамаьл де.

- Глалгай фаьлгаш кхоллара лерхIам ха, цар лу пайда, цар лерхIам ха.
- Поэзи а проза а шоайла къоастае ха, литературни илман кхетам балара тексташи санна.
- Кхоллама навькаш хъахьокхар, тайп-тайпара произведенеш дагалувцаш, проектни тIадуллараи кхоачаидеш.
- Дешаидар кхетаде, дийшар лоацца таблица чу а схема чу а дIаязде ха.

Коммуникативни УУД.

- Дувцара къамаьл оттаде, урока болх беш кадай хила, хаттараи тела. Диалог, тоабак болх беш дакъа лаца. Шийна бакъахъа хетар чIоагIдеш, кхычарца къамаьл де хар.
- Темага хъежжа 5-6 предложенех дувзадenna къамаьл оттаде. Проекта 1-2 слайд кхолла. Кхычунга ладувгIа ха, къовсама юкье дакъа лаца.
- Произведени урпалхочо даьчун мах бе, эзди дешашица къамаьл де.
- Кхыча дешархой урока баьча балха мах бе ха, оттаяьча критереица.
- Барт бара кийча хилар хъахьокхар, къовсам, дов е цатоам дIабаккхара тайп-тайпара вариациеш йоалае ха.
- Боккхийчарца къамаьл деш, книжкаши, доилоргаши, энциклопедеш дешаи кердадар, пайдабар леха.
- Йоккха йоаца презентаци (5-6 слайд дола) боккхийчар новкъосталца кийчъар, проекта темага хъежжа, слайдашка хъежжа темах лаьца лоацца дувца.

Личностни.

- Художественни произведенеш ешарца дезала юкьера беама керттара хьал хар (барт хилар, сий дар, беама, къахетаме, вIаши новкъостал деш хилар)
- Ше ваьнна моттиг хови хила, ше малагIча этносаца лоархIаи ва ха. Кхыча къамех цар сий деш къамаьл дар.
- Кхыйола культураи а, къамаи а долга хови хилар, дикагIа довзачарех хъадувца ха, культураца е динаца шоай культура е дина тарахетараи хъаала хар (нохчий, татараи, Iарбий, сирийцаи, кх. дI. а).

-Юкъя а ца лелхаш, кхычунга ладувгIа ха, ший уйла сатийна дIаалар, тайп-тайпара аргуенташ а йоалаеш. Дешархой вIаш къовсам балара бахъанаш ха.

- ЦIагIа а классе а книжкаш дешара тIакхуви хилар хъахъокхар, библиотеке ахар, мукъя волча хана, урока эша материал кийчъяр.

- Йоазонхой кхолламах ха безам болаш хилар хъахъокхар, шийна эггара чIоагIагIа безачар цIераш яха хар, безара бахъан а хъаалар.

- Литературни кхоллама болх шийна эшаи болга хар.

-Ишколе вахара бокъонаш йовзар, цар дешархочоа луп айда малагIа ба хар. Дикача дешархочун масалаш доаладе йийшача произведени юкъяра.

- Сага новкъостал доацаи ше болх бе ховш хила, ше даьчох жоп дала дезалга ховш хила.

-Поэтически деша хозал ховш хила, йоазонхочо дешаица сурт дулаш доаладаь дешаи хъалаха ховш хила. Хозахийта дешаи а эпитетаи а шоай къамаьла юкъедоаладар.

-Эзделица дар доацар ховш хила, литературни турпалхоехи эздийча сагахи йоакха оамалаш хъаювцаха, гIулакхаца дар доацар къоастаде ха.

- Дешаи а яздеи а нийса вагIараи бIаргий са толха ца дараи йоагIа бокъонаш ховш хила. КIаьдвалар дIадоаккхаш е еза упражненеш йовзаш, уж еи хила. Саг унахцIена хилара бокъонаш цIагIа а накъайоалаи лелае ха.

Патриотически кхетам балар:

- дешархо къаман гIулакхаи эздеаи тIакхийна хилар;
- дезала вахар довзаш хилар;
- ший къаман культура а, бусулба дин а довзаш хилар;
- Росси пачхъалкхен гражданин ше волга ховш хилар;
- дешархочун оамалаш, декхараш кхийна хилар: урока, урокал араха а.

ГIалгIай метто, эрсий метто санна, метта Iилман дакъа а ший маIанна а йоккха моттиг дIалоац. Цун дешарца а кхетамца а бераш кхедара доккха практически маIан да. Наьна метто юкъелоац дешархой патриотизма а, кхыча къамашца Iимерза а, эзди а хилара уйлашца кхетадеш кхедара маьхала таронаш.

Тахан латгача хъале гIалгIай мотт Iомабара, цу метта йоазув де хара Iалаьмате йоаккха терко е еза къаьстта ишколо. ХIанзарча зама бераша Iалаьмате дукха бувцаш лелабу эрсий мотт. ЦIагIа а ара а бераша шоай наьна метта къамаьл кIезига ду. ГIалгIай мотт бувцачар а къамаьла юкъе дукха эрсий дешаш леладу, цудухъа наьна мотт эрсий меттаца ийна бувц бераша. Иштгача хъале тIехь тIайоагIача хана гIалгIай мотт бицбалара кхерам ба. Цудухъа ишкола хъалха латта декхар да гIалгIай метта дешари йоазуви дешархошта Iомадар, безам тIабахийтар, мотт дийнбар. Бера ший наьна мотт бовза а беа, беа а беа, уйла а цу метта хила еза. КIира сахъатий боарам дукха беце а дешархоша мотт Iомабергба, хъехархоша из безаргболча тайпара дIахъехе. Цу тIа йоазув де гIалгIай метта хала а дац, хIана аьлча, гIалгIай абата тIа дукхагIадола алапаш эрсий метта санна да. Дешархошта Iомаде IотIакхета алапаш да: I, аь, гI, кх, къ, кI, пI, тI, хь, хI, цI, чI, яь, дифтонг оа. Эрсий метта санна хъехархочо боккха теркам тIабахийта беа дешаш дIаоалаша яздеши йолча башхалонашта. Иштта боккха болх бе беа дешархоша оазаш нийса хъаалара, хIана аьлча, бери яздеча хана ше харцахъа дош дIааларга хъежжа гIалаташ а деш яздергда. Из болх I классе денз ца хаддаш бе беа, йоазув нийса хургдолаш.

Календарно-тематически план

Грамматика 1 кл. 66 сахъат.

п\№	Урокий темаш	Сахъа-таш	ФАК. Ха	ПЛАН. ХА
1	Дешархочун г1ирс.	1		
2	Т1адамаш а г1ажилгаш а увттаяр.	1		
3	Й1абха а лоаца г1ажилгаш язъяр.	1		
4	К1алар хъалбайза г1ажилгаш язъяр	1		
5	Лакхера хъалхбайза г1ажилгаш язъяр.	1		
6	Нийса г1ажилгаш	1		
7	Голгаш яздар	1		
8	Алапаш А,а яздар.	1		
9	Алапаш М,м яздар.	1		
10	Алапаш У,у яздар.	1		
11	Алапаш Р,р яздар.	1		
12	Алапаш И,и яздар.	1		
13	Алапаш Ш,ш яздар.	1		
15	Алапаш Н,н яздар.	1		
15	Алапаш С,с яздар.	1		
16	Алапаш Л,л яздар.	1		
17	Алапаш О,о яздар.	1		
18	Алапаш Д,д яздар.	1		
19	Алапаш Х,х яздар.	1		
20	Алапаш З,з яздар.	1		
21	Алапаш К,к яздар.	1		
22	Алапаш Е,е яздар.	1		
23	Алапаш В,в яздар.	1		
24	Алапаш Б,б яздар.	1		

25.	Алапаш Т,т яздар.	1		
26.	Алапаш Я.я яздар.	1		
27.	Алапаш Г,г яздар.	1		
28	Алапаш Й,й яздар.	1		
29	Алапаш Ц,ц яздар.	1		
30	Алапаш Ч,ч яздар.	1		
31	Алап 1 яздар.	1		
32	Алапаш Г1,г1 яздар.	1		
33	Алапаш П,п яздар.	1		
34	Алапаш Кх,кх яздар.	1		
35	Алапаш Ж,ж яздар.	1		
36.	Алапаш ж1,з1,в1,д1,б1 юкье дола деше яздар.	1		
37.	К1аьда хьарак (ь) яздар	1		
38	Алап Аь,аь яздар	1		
39.	Алапаш Хь,хь яздар.	1		
40.	Алапаш Ю,ю яздар.	1		
41	Алапаш Ф,ф яздар.	1		
42	Алапаш Э,э яздар.	1		
43	1омадаь алапаш юкье дола дешеш яздар	1		
44	Ч1оаг1а хьарак (ь) яздар	1		
45	Алапаш Кь,кь яздар.	1		
46	Алапаш К1,к1 яздар.	2		
47	Алапаш Т1,т1 яздар.	1		
48	Алапаш П1,п1 яздар.	1		
49	Алапаш Ч1,ч1 яздар.	1		
50	Алапаш Х1,х1 яздар.	1		
51	Алапаш Ц1,ц1 яздар.	1		
52	Алапаш Яь,яь яздар.	1		
53	Алап Ы яздар.	1		
54	Алапаш Ё,ё яздар.	1		

55	Алапаш Щ,щ яздар.	1		
56	Г1алг1ай алфавит	1		
57	Оазаши алапаши	1		
58	Предложенена хьалха доккха алап яздар	1		
59	Шолха алапаш	1		
60	Диктант	1		
61	Кицаш хьат1аяздар	1		
62	Предложенеш хьат1аязъяр	1		
63	1омадаър ч1оаг1дар	1		
64	1омадаър ч1оаг1дар	1		
65	1омадаър ч1оаг1дар	1		
66	Чудерзора урок	1		